

Škocjanski zatok – oaza na pragu Kopra

//Nataša Šalaja in Borut Mozetič

1: Malo je manjkalo in Škocjanski zatok bi bil izgubljen za vselej.

foto: Borut Mozetič

2: V Škocjanski zatok se bo počasi vrnilo nekdanje življenje. Pri renaturaciji bodo imeli pomembno vlogo halofiti, ki bodo tu in tam prerasli blatne poloje in otočke ter postali gnezdišča ptic.

foto: Borut Mozetič

Škocjanski zatok nedvomno sodi med tiste DOPPS-ove projekte, o katerih je bilo največ napisanega. Območje je tako za društvo kot tudi za varstvo narave v Sloveniji izjemnega pomena. Škocjanski zatok nas uči, kako nepotrebne in drage so napake pri poseganju v naravo in kako veliko časa je potrebnega, da ljudje spremenimo svoje slabe navade. Po drugi strani pa pripoveduje bolj veselo zgodbo: o tem, da je sožitje človeka in narave vendarle možno in hkrati tudi nujno.

Nastanek Škocjanskega zaliva in kasneje zatoka je tesno povezan z urbanističnim razvojem Kopra in njegove okolice. Človek je ravnico ob izlivu Rižane in Badaševice v Koprski zaliv začel preoblikovati pred davnimi leti. Vrstili so se številni posegi, ki vse do osemdesetih let prejšnjega stoletja niso usodno vplivali na živalski in rastlinski svet tega dela slovenske obale. Že v starem veku so Rimljani v močvirjih in plitvinah okoli zaliva uredili preproste soline. V času Beneške republike po letu 1279 se je solinarstvo ob zalivu močno razmahnilo. Na južni strani otoka Koper so nastale Semedelske soline, na izlivu reke Rižane pa Srminske in Bertoške soline. Solna polja so začela propadati ob zatonu Beneške republike. Soline so dokončno opustili v tridesetih letih 20. stoletja, zemljišča so izsušili in spremenili v kmetijske površine – bonifike. Le dvajset let kasneje pa so na robu mesta Koper začeli graditi pristanišče, ki se je potem širilo proti Ankaranu. Škocjanski zaliv je postajal čedalje bolj zaprt, postal je zatok. Na pragu mesta Koper je nastalo največje polslano (brakično) mokrišče v Sloveniji.

Do leta 1983 je bila poslana laguna s plitvinami in poloji s svojo neposredno okolico območje izjemno pestrih habitatov: od trstičja, sladkovodnih in slanah močvirij do vlažnih travnikov in toploljubnih grmišč. Različni habitatni so vse leto zagotavljali ustrezne življenjske razmere velikemu številu ptičjih vrst. V obdobju od leta 1979 do 2000 je

bilo na širšem območju Škocjanskega zatoka opaženih 200 različnih vrst, med njimi jih je kar 75 redno ali občasno gneznilo, 125 vrst pa se je na območju ustavljalo med pomladansko in jesensko selitvijo ter v času prezimovanja. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja je Občina Koper nameravala Škocjanski zatok popolnoma zasuti in pridobljeno območje nameniti urbanizaciji. V laguno Škocjanskega zatoka je bilo odloženih vsaj 280.000 kubičnih metrov blata, izkopanega pri poglobljanju bazenov v Luki Koper. Že prej sta bili preusmerjeni obe reki, ki sta se izlivali v Škocjanski zatok: Badaševica in levi razbremenilnik Rižane – Ara. Tako je Škocjanski zatok popolnoma izgubil vire sladke vode. Območje je bilo uradno razglašeno za odlagališče gradbenega materiala, kamor so tudi dejansko odlagali odpadke vseh vrst, od organskih snovi do avtomobilov. Vanj so bile speljane tudi komunalne vode, kar je še dodatno organsko onesnaževalo mokrišče. Posledice opisanih človekovih posegov so bile za živi svet Škocjanskega zatoka usodne. Z nasipavanjem obrobja lagune je bil uničen velik del habitatov, kjer so gnezdile in se zadrževale ogrožene vrste ptic. Ptice, ki se prehranjujejo s potapljanjem, so iz zatoka popolnoma izginile, saj se je odloženo blato razlilo po vsej laguni in uničilo prvotno dno, tako da se je bistveno zmanjšala tudi globina vode. Ne zadosten dotok in mešanje sladke in morske vode v poslano laguni ter organsko onesnaženje so izrazito poslabšali ekološke razmere, kar se je predvsem v sušnih mesecih kazalo v povečani evtrofikaciji (količini organskih snovi) in anoksiji (pomanjkanju kisika).

V zimski sezoni 1992/93 je v zatoku prezimoval redek gost, labod pevec, in tam poginil zaradi zastrupitve. To je bil dogodek, ki je izbil sodu dno ter javnost prepričal, da se v zatoku dogaja ekološka katastrofa. Februarja 1993 je Izvršilni Odbor DOPPS na pobudo Komisije za varstvo narave sklenil, da nemudoma začne z naravovarstveno akcijo za ohranitev zatoka. Začetna sredstva je prispeval novo usta-

novljeni Sklad za naravo, prva tovrstna slovenska fundacija. DOPPS se je lotil projekta »Ohranitev in renaturacija Škocjanskega zatoka«. Julija in avgusta 1993 je razstava o naravnem bogastvu zatoka gostovala v Kopru in Ljubljani, hkrati pa smo zbirali podpise za takojšnje prenehanje uničevanja območja in njegovo zavarovanje. V kratkem času se jih je nabralo kar 7000 – skupaj z zahtevo za zavarovanje območja smo jih poslali Vladi RS, predsedniku in pristojnim ministrstvom. Kot rezultat je bil Škocjanski zatok novembra 1993 prvič interventno zavarovan kot naravna znamenitost z odredbo tedaj še pristojnega ministra za kulturo. V naslednjih petih letih smo veliko energije vložili v delo z mediji in javnost obveščali o vseh kršitvah odredbe o zavarovanju, ki so se še vedno dogajale. Leta 1997 smo območje in njegove naravne vrednote uspešno predstavili vsem poslanskim skupinam in skupaj s predstavniki okoljskega ministrstva tudi parlamentarnemu Odboru za infrastrukturo. Po petih letih vztrajnega in predanega dela skupaj z Ministrstvom za okolje in prostor ter Medobčinskim zavodom za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran je bilo območje marca 1998 zavarovano z Zakonom o naravnem rezervatu Škocjanski zatok, ki ga je potem potrdil Državni zbor RS. Z razglasitvijo za zavarovano območje narave se je degradacija vendarle končala.

Konec leta 1999 je bilo naše društvo izbrano za koncesionarja za upravljanje rezervata. DOPPS je tako postal prva organizacija v Sloveniji, ki jo je Vlada RS pooblastila za upravljanje zavarovanega območja, in trenutno ostajamo edina nevladna organizacija s takšno referenco. Upravljanje območja in še bolj priprave na obnovo pa so vse prej kot lahka naloga, k čemur včasih prispeva tudi prizadeto naravno okolje. Ob samem začetku upravljanja jeseni 1999 je zaradi slabih ekoloških razmer v laguni prišlo do izbruha botulizma, zaradi katerega je v zatoku poginilo več kot 300 ptic različnih vrst. S prizadevnim delom se nam je posrečilo zagotoviti, da se kaj takega odtlej ni pono-

nilo. Leta 1999 se je začelo tudi načrtovanje obnove Škocjanskega zatoka, ki ga je vodilo Ministrstvo za okolje in prostor, DOPPS pa je aktivno sodeloval z vsebinsko koordinacijo in pobudami. Načrtovanje je bilo dolgotrajen in zapleten proces, v katerem je sodelovalo veliko strokovnjakov. Obnova polnaravnega mokrišča je vse prej kot preprosta in poceni, zato so bile natančne raziskave in študije nujno potrebne, da bi zagotovili pravi način obnove s kar najmanj stroški in po možnosti brez napak. Pred pripravo ureditvenega načrta za območje naravnega rezervata Škocjanski zatok so bile kot (posebne) strokovne podlage pripravljene številne študije ter napravljene raziskave biotskih in abiotskih parametrov. Med drugim so bile to raziskave kakovosti vode in sedimenta v vodni laguni znotraj rezervata in kakovosti vode Badaševice, geološko, hidrogeološko in geomehansko poročilo ter izdelan geodetski načrt. Pri načrtovanju obnove lagune je bil zelo pomemben hidrološko-hidravlični kakovostni model, na podlagi katerega je bil kot sistem delovanja lagune potrjen hidravlični model plimne črpalke. Opravljena sta bila tudi pregled stanja živalstva nevretenčarjev in vretenčarjev Škocjanskega zatoka, posebej stanje ornitofavne, ter botanična študija.

Leta 2001 je bilo izdelano Poročilo o vplivih na okolje za varstvo in razvoj naravnega rezervata Škocjanski zatok ter idejni projekt, ki opredeljuje vodnogospodarsko ureditev, odstranjevanje sedimenta, odlagališče presežka materiala in idejne rešitve v zvezi z varovanjem okolja. Na podlagi vseh teh dokumentov je bil izdelan Ureditveni načrt za območje NR Škocjanski zatok. Po skoraj treh letih priprav, usklajevanj in predanega dela predstavnikov MOP, DOPPS in pripravjalca, ga je vlada potrdila konec leta 2002.

Hkrati s stalnim bojem s papirnatimi mlinci na veter pa smo tudi na terenu poskušali zagotavljati, glede na omejene možnosti upravljanja, čimboljše stanje. Leta 2000 je bil

3: Tudi smeha najmlajših je v Zatoku čedalje več. Otroci so priče zgodovinskemu preoblikovanju Zatoka in tektonskim premikom v dojemanju varstva narave v današnjem času in prostoru.
foto: Borut Mozetič

4: Danes na območju NRŠZ gnezdi le dva para čapljič (*Ixobrychus minutus*), medtem ko je bila pred začetkom uničevanja Zatoka tu najmočnejša lokalna populacija v Sloveniji z do 15 pari. Pričakujemo, da bo po renaturaciji sladkovodnega dela rezervata, Bertoške bonifike, njihovo število vnovič naraslo.
foto: Kajetan Kravos

5: Poleg izboljšanja razmer za gnezdilke bo po renaturaciji Zatok verjetno postal tudi pomembnejše počivališče selečih se vodnih ptic, na primer pobrežnikov. Na sliki kozica (*Gallinago gallinago*).
foto: Kajetan Kravos

6: Glavni renaturacijski poseg v Zatok bo zahtevno odstranjevanje 200.000 m³ blata iz osrednje lagune.

7: Na južni strani otoka Koper so se nekdanje razprostirale obsežne soline. Solna polja so začela propadati ob zatonu Beneške republike, soline pa so dokončno opustili v tridesetih letih 20. stoletja.

8: Za trenutne potrebe upravljanja v NRŠZ smo na območju postavili barako. V prihodnosti jo bo nadomestil sodoben informacijski center.
foto: Borut Mozetič

ponovno vzpostavljen sladkovodni pritok po Ari in očiščeni kosovni odpadki iz rezervata in okolice. Lokalno skupnost smo vzpodbujali pri urejanju komunalnega omrežja, kar je bistveno prispevalo k zmanjšanju onesnaževanja lagune zaradi komunalnih vod.

Leta 2001 smo z uspešno kandidaturo v okviru evropskega programa LIFE Narava pridobili finančna sredstva za zamočvirjanje Bertoške bonifike, oblikovanje krožne učne poti in številne druge aktivnosti. Vsako leto smo pokosili celotno Bertoško bonifiko in odstranili biomaso. V okviru projekta smo poleti 2003 očistili izlivni del Are, kar je dodatno pripomoglo k boljšim ekološkim razmeram v laguni.

Uspešnost renaturacijskih ukrepov v rezervatu preverjamo z monitoringom biotskih in abiotskih parametrov. Že od leta 2000 stalno opravljamo monitoring ptic, zunanji izvajalci pa monitoring kakovosti vode in hidroloških parametrov. Leta 2003 smo v laguni namestili tri merilnike nivojev vodne gladine, s katerimi smo bistveno pocenili monitoring hidroloških parametrov v prihodnje, v letu 2004 pa smo začeli tudi samostojno opravljati mesečna vzorčenja kakovosti vode. Poleg tega je v letih 2001–02 Zavod za ribištvo napravil raziskavo ribjih populacij v zatoku, DOPPS pa raziskavo sposobnosti naravne repopulacije v rezervatu, v okviru katere so trije strokovnjaki pripravili izvedenska mnenja o repopulaciji rastlinskih združb ter sladkovodnega in brakičnega zoobentosa. Zbrani podatki pomenijo izhodiščno stanje pred začetkom renaturacije, s stalnim monitoringom med renaturacijo in po njej pa bomo nenehno spremljali uspešnost posameznih ukrepov.

Vseskozi dajemo velik poudarek tudi ozaveščanju lokalnega prebivalstva in druge zainteresirane javnosti po Sloveniji. Priprave na obnovo rezervata in prve renaturacijske dejavnosti poleg rednega monitoringa spremlja tudi oza-

veščanje. Omeniti velja zelo odmevno zgibanko o prihodnji ureditvi naravnega rezervata, ki je bila izdana ob razgrnitvi ureditvenega načrta leta 2001. Na spletni strani www.skocjanski-zatok.org so na voljo glavne informacije o rezervatu, njegovem živem svetu, projektu LIFE in aktualnih dogodkih. Dvakrat letno izdajamo bilten NR Škocjanski zatok, ki ga pošiljamo vsem gospodinjstvom v Kopru, članom DOPPS-a, naročnikom in zainteresirani javnosti po vsej Sloveniji. Komuniciranje z lokalnim prebivalstvom je okrepljeno tudi na ravni stalnih osebnih stikov z zaposlenimi v rezervatu, na sestankih z lokalnimi skupnostmi, predavanjih in izletih, naravoslovnih dnevih za lokalne šole, pa tudi posredno po občilih. V prihodnje bomo izdali še več publikacij o rezervatu in njegovi obnovi ter pripravili izobraževalni film o poteku prve obsežne obnove mokrišča v Sloveniji.

Na podlagi idejnih projektov ter ureditvenega načrta je Inštitut RS za vode v letih 2003–04 pripravil izvedbeno dokumentacijo. Trenutno potekajo postopki za urejanje statusa zemljišč in za pridobitev gradbenega dovoljenja, pripravlja pa se tudi razpisna dokumentacija za izvedbo javnega razpisa za izbor izvajalca renaturacijskih del. Na DOPPS-u hkrati končujemo Načrt upravljanja NR Škocjanski zatok, ki upošteva vse predhodno pripravljene zakonske in strokovne podlage ter dokumentacijo in je temeljni programski akt rezervata za obdobje 2004–08. Načrt upravljanja poleg obnove natančno opredeljuje tudi prihodnje upravljanje habitatov in delo z obiskovalci.

Po dolgih letih predanega dela smo torej končno pred začetkom obnove Škocjanskega zatoka. Zakaj je trajalo tako dolgo? Zgodba Škocjanskega zatoka v slovenskem prostoru ponazarja najbolj izrazit primer konflikta dolgoročnih interesov ohranjanja tega planeta in njegovega živega sveta in kratkoročnih interesov posameznikov in kapitala ter zmage prvega nad drugim. Take zmage so

neverjetno redke in zahtevajo svoj čas, preden so sprejete. Zahtevajo spremembe vrednot. Ljudje se težko znebimo slabih navad, še težje pa spreminjamo vrednote. Zato včasih dobre stvari potekajo počasi. Kljub temu pa Škocjanski zatok ostaja prežet z voljo do življenja in optimizmom. Vemo, da nam ga bo uspelo obnoviti in ohraniti – za ptice in za ljudi! ●

